

Réveil van het volk

De Vereniging ter Verbreiding der Waarheid 1847-1870

Drs. Annemarie Houkes (j.m.houkes@rug.nl) is als promovenda verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze werkt aan een proefschrift over publieke manifestaties van orthodoxe protestanten in Nederland tussen 1850 en 1900, dat naar verwachting in 2006 zal worden afgerond.

Van Abraham Kuyper is lang beweerd dat hij de ‘kleine luyden’ in Nederland mobiliseerde en het orthodox-protestantse volksdeel heeft doen ontwaken. Kuyper zou de als achterlijk verachte orthodoxe protestanten tot ‘een samenhangend wetenschappelijk, religieus en politiek bewustzijn’ hebben gebracht en hen een ‘gelijkberechtigde positie’ in Nederland hebben bezorgd.¹ Dat dit beeld een invented tradition is, is inmiddels al vaker naar voren gebracht² Orthodoxe protestanten vormden geen vaste groep die wakker geschud moest worden door een grote leider, maar verenigden zich in de tweede helft van de negentiende eeuw rondom diverse thema’s en op verschillende manieren.

De invloed van het Réveil op deze ontwikkeling, de groepsvorming van orthodoxe protestanten, kan nauwelijks worden onderschat. Vanuit het Réveil werd tussen de jaren 1840 en 1870 een scala aan verenigingen opgericht waarin rechtzinnig gelovigen zich inzetten voor filantropie, armenzorg, onderwijs, zending en evangelisatie. Veel van deze nieuwe verenigingen werden gesticht vanuit onvrede met de aanpak van bepaalde ‘liberale’ verenigingen, zoals de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen, de Maatschappij van Weldadigheid of het Nederlandsch Zendelinggenootschap. De kritiek van Réveilaanhangers was hoofdzakelijk dat deze verenigingen te weinig nadruk legden op de verspreiding van het ware geloof, dat door de rechtzinnig gelovigen van het Réveil werd gezien als de enige mogelijkheid tot werkelijke verlossing uit de aardse ellende en als basis voor een goede maatschappij.

Eén van de nieuwe op het Réveil geïnspireerde verenigingen was de Vereniging ter Verbreiding der Waarheid in Amsterdam. De Verbreiding, zoals de vereniging kortweg werd genoemd, is om meer dan een reden interessant. Ondanks hun verzet tegen de aanpak van hun liberale tegenhangers leken veel Réveil-verenigingen nog sterk op hun voorgangers. Ze waren uitsluitend op de middenstand en ‘top-down’ gericht: personen uit hogere standen

¹ G.J. Schutte, ‘Abraham Kuyper – vormer van een volksdeel’, in C. Augustijn, J.H. Prins en H.E.S. Woldring, *Abraham Kuyper. Zijn volksdeel, zijn invloed* (Delft 1987) 9-33, aldaar 31.

² Zie Van Rooden, *Religieuze regimes*, 169-199.